

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

КОСТРИЦЯ НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 372.461:378.4:37.015.6

**ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ
У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ
УКРАЇНИ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2002

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі методики Національного аграрного університету, Кабінету Міністрів України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Паламар Лариса Максимівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри української філології для
неспеціальних факультетів

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Караман Станіслав Олександрович
Київський міський педагогічний університет
імені Б. Грінченка,
декан факультету української філології

кандидат філологічних наук, доцент

Сидоренко Олеся Михайлівна
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,

доцент кафедри сучасної української мови

Провідна установа: Житомирський державний педагогічний університет
імені Івана Франка, кафедра методики викладання
мов та літератур,
Міністерство освіти і науки України, м. Житомир

Захист відбудеться “5”грудня 2002 року о 14³⁰ год. на засіданні спеціалізованої
вченої ради К.Д 26.053.07 в Національному педагогічному університеті імені М.П.
Драгоманова (01601 м. Київ, 30, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова (01601 м. Київ, 30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий “1”листопада 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.О. Козачук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

На сучасному етапі побудови України як суверенної держави значно зросла роль української мови. Набувши державного статусу, вона увійшла в усі сфери життя українського суспільства, стала знаряддям спілкування широких верств населення. Відповідно до потреб держави у розв'язанні цілого комплексу соціально-економічних і культурно-просвітницьких проблем постають нові вимоги до мовної освіти майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах.

Мовленнєвотворча діяльність як складний вид творчої діяльності посідає особливе місце у системі навчання студентської молоді. Ідея розвитку української державності пов'язується з проблемою формування у студентів будь-якої спеціальності професійного мовлення, оскільки мова є досконалим інструментом формування не лише власної думки, розвитку інтелекту особи, а й засобом впливу на інших людей.

Концепція вищої освіти базується на принципах відповідності навчання потребам особи, суспільства і держави, фундаменталізації професійної підготовки, до системи реалізації якої входить і навчальна дисципліна “Українська мова” чи “Ділова українська мова”.

У цьому зв'язку слід зазначити, що економіка є визначальним фактором реформування політики, державного устрою, культури, отже, від рівня підготовки студентів з економічного фаху у певній мірі залежить розвиток нашої країни.

Недостатня підготовка студентів у вищих навчальних закладах значною мірою є наслідком недооцінки значення загальної, нормативної мовної освіти, необхідної для кожного випускника вищої школи. Якщо мова є засобом формування і вираження думки, а культура мовлення є культурою мислення, то складовою ефективною підготовки студентів з будь-якого фаху є формування українського професійного мовлення.

Для подолання наявних у мовній освіті недоліків треба активізувати творчий пошук нових, впливовіших технологій викладання української мови, створення сучасних методичних напрацювань у цій сфері освіти.

Актуальність дослідження визначається положеннями сучасних концепцій мовної освіти в Україні щодо підвищення методичного рівня навчання державної мови студентів, зокрема економічних спеціальностей. Формування професійного мовлення ґрунтується на теорії мовленнєвої діяльності, відповідно до якої вона є тим вищим видом діяльності, що супроводжує будь-яку іншу діяльність.

Професійне мовлення фахівців-економістів реалізується у різних формах і видах мовленнєвої діяльності, проте більшість зазначених дослідників надають перевагу писемній формі мовлення, не надаючи достатньої уваги формуванню навичок усного мовлення. У процесі вивчення дисципліни “Ділова українська мова” у вищих навчальних закладах необхідно насамперед навчити

студентів умінням орієнтуватися у професійних ситуаціях, фахово користуватися українською мовою. Такий підхід до навчання обумовлює оновлення змісту, форм і методів викладання дисципліни “Українська мова” (“Ділова українська мова”), яка спрямована на оволодіння студентами професійним мовленням.

Зазначена проблема не дістала досі належного узагальнення на рівні концепції методики навчання ділової української мови для студентів економічних спеціальностей, що й обумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв’язок програми з науковими програмами, планами, темами. Зазначена тема дисертаційного дослідження є складовою комплексної теми Національного аграрного університету “Принципи побудови досконалого наукового тексту”. Тема дисертації узгоджена й затверджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 4 від 27.04.99).

Об’єкт дослідження – формування професійного мовлення у студентів вищих економічних закладів освіти (на прикладі спеціальності “Облік і аудит”) у навчально-виховному процесі.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи формування професійного мовлення студентів вищих економічних закладів освіти в процесі викладання дисципліни “Ділова українська мова”.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати методику формування професійного мовлення у студентів вищих економічних закладів освіти.

Гіпотеза дослідження – рівень професійного мовлення студентів економічних спеціальностей вищих освітніх закладів значно підвищиться, якщо:

- вивчення дисципліни “Ділова українська мова” буде здійснюватися на основі поєднання структурно-функціонального та комунікативно-діяльнісного підходів з широким використанням професійно спрямованого мовного матеріалу;
- у процес навчання української мови будуть покладені психолого-педагогічні умови формування мовленнєвих умінь і навичок;
- відбір навчального матеріалу буде здійснено окремо для кожного виду мовленнєвої діяльності окремо (слухання, говоріння, читання, письмо);
- у спеціально організованій цілеспрямованій роботі над вивченням курсу “Ділова українська мова” превалюватиме напрямок формування українського усного професійного мовлення, що реалізується у відповідних видах мовленнєвої діяльності;
- формування мовленнєвої культури спиратиметься на запропоновану й апробовану автором типологію вправ, яка ґрунтується на поетапному виробленні професійних мовленнєвих навичок;

- традиційні методи, прийоми і засоби навчання поєднуюватимуться з сучасними активними: пізнавально-ігровими, мовленнєво-творчими на основі виробничої тематики;
- робота з професійного українського мовлення буде забезпечена методичними напрацюваннями (укладання словника-мінімуму з ділової лексики за фахом, створення навчальних посібників тощо).

Відповідно до предмета, мети, гіпотези визначено такі **завдання дослідження**:

- 1) на основі діатези понять “мова” - “мовлення” дати характеристику поняття “професійне мовлення”;
- 2) проаналізувати сучасний стан проблеми формування професійного мовлення в науковій та навчально-методичній літературі, виявити типові недоліки і з’ясувати їх наявності у професійному мовленні студентів економічних спеціальностей;
- 3) вивчити психолого-педагогічні умови формування професійного мовлення студентів вищих навчальних закладів економічних спеціальностей;
- 4) опрацювати програму експериментально-дослідного навчання і розробити типологію вправ для формування професійного мовлення студентів економічних спеціальностей;
- 5) обґрунтувати принципи відбору навчального матеріалу відповідно до видів мовленнєвої діяльності;
- 6) розробити критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів з українського професійного мовлення;
- 7) експериментально перевірити й обґрунтувати доцільність застосування запропонованої автором системи методичних напрацювань з формування професійного мовлення у студентів-економістів.

Методологічною основою дослідження є принципи наукової теорії пізнання про взаємозв’язок мови, мовлення і мислення; основні положення праць вітчизняних та зарубіжних учених про види мовленнєвої діяльності; висновки і рекомендації вікової та педагогічної психології щодо умов навчання професійному мовленню.

Теоретичними засадами дисертаційного дослідження стали:

а) праці лінгвістів з питань трактування змісту понять: “мова”, “мовлення”, “професійне мовлення” (В. Гумбольдт, Ф. де Соссюр, І.О. Бодуен де Куртене, В.В.Виноградов, Л.А. Булаховський, П.Ф. Фортунатов, О.О. Потебня, О.С. Мельничук, І.Р. Вихованець, В.М. Русанівський, Л.В. Щерба та ін.);

б) праці психологів з питань “рецептивне мовлення”, “внутрішнє мовлення”, “зовнішнє мовлення” (О.О. Леонтьєв, Б.Ф.Баєв, Г.О. Балл, Л.С. Виготський та ін.);

в) праці психолінгвістів з питань про **особливості усної і писемної форм мовлення** (Д.Х. Баранник, П.С. Дудик, М.А. Жовтобрюх, О.Р. Лурія, І.О. Синиця, К.Д. Ушинський та ін.);

г) праці методистів з проблеми організації процесу навчання рідної мови у середній та вищій школі (О.М., Біляєв, М.С. Вашуленко, Л.І. Мацько, В.Я. Мельничайко, Л.М. Паламар, Г.Р. Передрій, М.Я. Плющ, Л.П. Рожило, О.В. Текучов, М.Б. Успенський та ін.).

Методи дослідження:

- *теоретичні*: аналіз лінгвістичної, педагогічної, психологічної, методичної літератури з досліджуваної теми та навчальних програм з курсу “Ділова українська мова” для студентів вищих навчальних закладів освіти; синтезування отриманих результатів педагогічного експерименту; узагальнення практичного досвіду викладачів–словесників вищих освітніх закладів України;
- *емпіричні*: педагогічне спостереження за мовленням студентів під час навчання у вузі; анкетування, тестування, бесіди; констатуючі зрізи і формуючий експеримент; статистичні методи обробки отриманих даних.

Експериментальна база дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося на економічному факультеті Національного аграрного університету (м. Київ) і споріднених факультетах Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Київського університету туризму, економіки і права. Експериментальною роботою було охоплено 6 груп (156 студентів), які навчаються за спеціальністю “Облік і аудит”, 28 викладачів університетів; перевірено і статистично оброблено 1248 студентських робіт (з них: 312 анкет, 624 тести, 312 диктантів).

Дослідження відбувалося **поетапно**.

На першому етапі (1997-1998 н.р.) визначалися і конкретизувалися теоретичні засади досліджуваної проблеми: об’єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза, методи наукового дослідження; було опрацьовано лінгвістичну, науково-методичну, педагогічну, психологічну літературу, яка стосується теми дисертаційного дослідження.

На другому етапі (1998-1999 н.р.) проводився констатуючий зріз, метою якого було встановлення сформованості різних мовних рівнів знань і умінь студентів з української мови; проаналізовано і скласифіковано помилки, допущені у процесі виконання завдань експерименту; визначався зміст та принципи відбору навчального матеріалу, укладалася програма, частотний міні-словник, розроблялися і використовувалися критерії оцінювання знань, умінь і навичок та методика формуючого експерименту.

На третьому етапі (1999-2000 н.р.) проведено формуючий експеримент (апробувалася експериментальна програма з відповідним методичним забезпеченням).

На завершальному етапі (2000-2001 н.р.) здійснено порівняльний аналіз кількісних і якісних показників констатуючого і формуючого етапів експерименту, узагальнено результати дослідної роботи та визначено ефективність запропонованої методичної системи для навчання професійному мовленню студентів вищих навчальних закладів економічної освіти.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

- теоретично обґрунтовано й розроблено систему роботи з формування українського професійного мовлення студентів-економістів;
- виявлено психолого-педагогічні умови формування професійного мовлення студентів економічних спеціальностей;
- науково обґрунтовано принципи відбору навчального матеріалу з курсу “Ділова українська мова” для студентів економічних спеціальностей;
- розроблено типологію вправ, яка ґрунтується на поетапному формуванні мовленнєвих навичок;
- визначено лексичний мінімум для навчання всім видам мовленнєвої діяльності (укладено частотний міні-словник);
- доведено наукову доцільність розробленої програми експериментально-дослідного навчання студентів економічних спеціальностей.

Теоретичне значення дослідження полягає в опрацюванні системи і методики формування у студентів-економістів вищих навчальних закладів професійного мовлення; в обґрунтуванні психолінгвістичних і лінгводидактичних основ забезпечення курсу “Ділова українська мова” у навчальному процесі та розробці методичних рекомендацій для реалізації запропонованої системи у навчальній діяльності студентів на прикладі спеціальності “Облік і аудит”.

Практичне значення дослідження визначається можливістю упровадження теоретично обґрунтованої й апробованої системи роботи з формування професійного мовлення студентів-економістів у підготовці інших спеціальностей нефілологічних факультетів вищих навчальних закладів освіти України, що сприятиме виявленню напрямів удосконалення змісту, організаційних форм роботи над культурою ділового українського мовлення майбутніх спеціалістів з економіки.

Достовірність результатів дисертаційної роботи забезпечується науковим обґрунтуванням вихідних положень; використанням системи взаємопов’язаних методів дослідження, адекватних об’єктові, предмету, меті та завданням; якісним і кількісним аналізом отриманих результатів; дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези.

Особистий внесок автора полягає у:

- розробці методики формування професійного мовлення у студентів економічних спеціальностей;
- визначенні критеріїв оцінювання знань, умінь і навичок у процесі вивчення курсу “Ділова українська мова”;
- побудові й апробації типології вправ, спрямованої на формування професійного мовлення студентів економічних спеціальностей.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження доповідалися на Всеукраїнській конференції молодих вчених-аграріїв (м. Київ, НАУ, 2001 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Психолого-педагогічні проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців туризму в умовах неперервної освіти” (м. Київ, КІТЕП, 2001 р.) та обговорювалися на звітно-наукових конференціях Національного аграрного університету (м. Київ) впродовж 1997-2002 років. Основні положення та результати дослідження викладено у 5 публікаціях автора, з них 6 у науково-фахових виданнях України.

Результати дослідження впроваджувалися та апробувалися у процесі навчально-виховної роботи на економічних факультетах вищих навчальних закладів освіти м. Києва: в Національному аграрному університеті (довідка № 1133 від 1.07.2002 р.), у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (довідка № 044/292 від 5.07.2002 р.) та Київському університеті туризму, економіки і права (довідка № 248-01-4/і від 2.07.2002 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 180 сторінок. Робота містить 24 таблиці, 9 схем. У списку використаних джерел 243 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету і завдання дослідження, сформульовано робочу гіпотезу, охарактеризовано теоретико-методологічні основи і методи роботи, її вірогідність і наукову новизну, теоретичне і практичне значення, особистий внесок автора, подано відомості про апробацію та етапи дослідження.

У **першому розділі** – “Лінгводидактичні і психологічні основи формування професійного мовлення студентів з економічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти України” – розглядаються найважливіші лінгвістичні, лінгводидактичні, психолого-педагогічні поняття, що лягли в основу дослідження: мова, мовлення, професійне мовлення, монолог, діалог, мовленнєва

діяльність, мовленнєва ситуація, спілкування, дискурс, професійна лексика, термін, психолого-педагогічні умови навчання мови.

На сучасному етапі культура майбутнього фахівця пов'язується з досконалим оволодінням українською мовою, опануванням лексичними, стильовими тонкощами, умінням послуговуватися її багатством у професійній діяльності, в усіх сферах життя і діяльності суспільства.

Одним із пріоритетних напрямів перебудови технології навчання мови у вищій школі є оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності та формування у студентів професійної мовної компетенції. Багато питань цієї проблеми знайшло своє відображення у *лінгвістичних працях* Л.А. Булаховського, І.Р. Вихованця, С.Я. Єрмоленко, П.С. Дудика, О.С. Мельничука та ін.; у *методичних дослідженнях* Н.Д. Бабич, О.М. Біляєва, А.М. Богуш, М.С. Вашуленка, С.О. Карамана, Т.О. Ладиженської, Л.І. Мацько, В.Я. Мельничайка, Л.М. Паламар, М.І. Пентилюк та в *розвідках психологів* Б.Ф. Баєва, Л.С. Виготського, М.І. Жинкіна, А.І. Зимної, О.О. Леонтєва, А.К. Маркової, В.А. Семиченко, І.О. Синиці та ін.

На сьогодні у методиці навчання рідної мови у вищій школі спостерігається неабиякий інтерес до вивчення питання культури ділового мовлення фахівців різних галузей, про що свідчать спеціальні дослідження Л.В. Барановської, І.С. Гамрецького, Л.М. Златів, В.О. Михайлюк, М.Є. Маруна, Т.П. Рукас та ін.

Проблем, що стосуються формування професійного мовлення в учнів та студентів у процесі вивчення рідної мови спорадично торкалися Л.М. Головата, Н.Л. Тоцька, О.І. Кретова, Н.М. Івашкіна, Л.В. Лучкіна, Л.Я. Романова; у процесі вивчення іноземної мови - Л.М. Абрасімова, В.Л. Гарашенко, О.В. Мірошніченко, В.М. Селєзньова, Н.Д. Соловійова, Г.М. Тер-Саакянц, С.І. Титов та ін. Проте проблема формування професійного мовлення не стала предметом всебічного висвітлення науковців, хоч накопичено певний досвід з питання викладання курсу “Ділова українська мова”, який може слугувати теоретичним підґрунтям у дослідженні цієї проблеми.

Професійне мовлення в дослідженні трактується нами ширше, ніж мова фаху, воно розглядається як вид діяльності людей окремої галузі знань, що знаходить вияв у користуванні мовою конкретної галузі в усній і писемній формі. Його формування ґрунтується на удосконаленні мовленнєвої діяльності, основу структури якої становить мовленнєва ситуація, а її кінцевим результатом є дискурс.

Дискурс являє собою мовлення в аспекті події, пронизане екстралінгвістичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками. Ситуація в дискурсі є видом репрезентації знань, які залежать від особистого досвіду учасників комунікації. Оскільки природна узгодженість використання мовленнєвих одиниць (слів, словоформ, висловлювань) у дискурсі

зумовлюється ситуацією, то відповідно основним принципом їх добору є ситуативно-тематичний. Такий підхід до навчання обумовлений насамперед професійною діяльністю майбутніх фахівців економічних спеціальностей і забезпечує розуміння особливостей функціонування мовленнєвого матеріалу в природних умовах, адекватність володіння професійним мовленням.

Компоненти професійного мовлення схематично зображено на рис. 1.

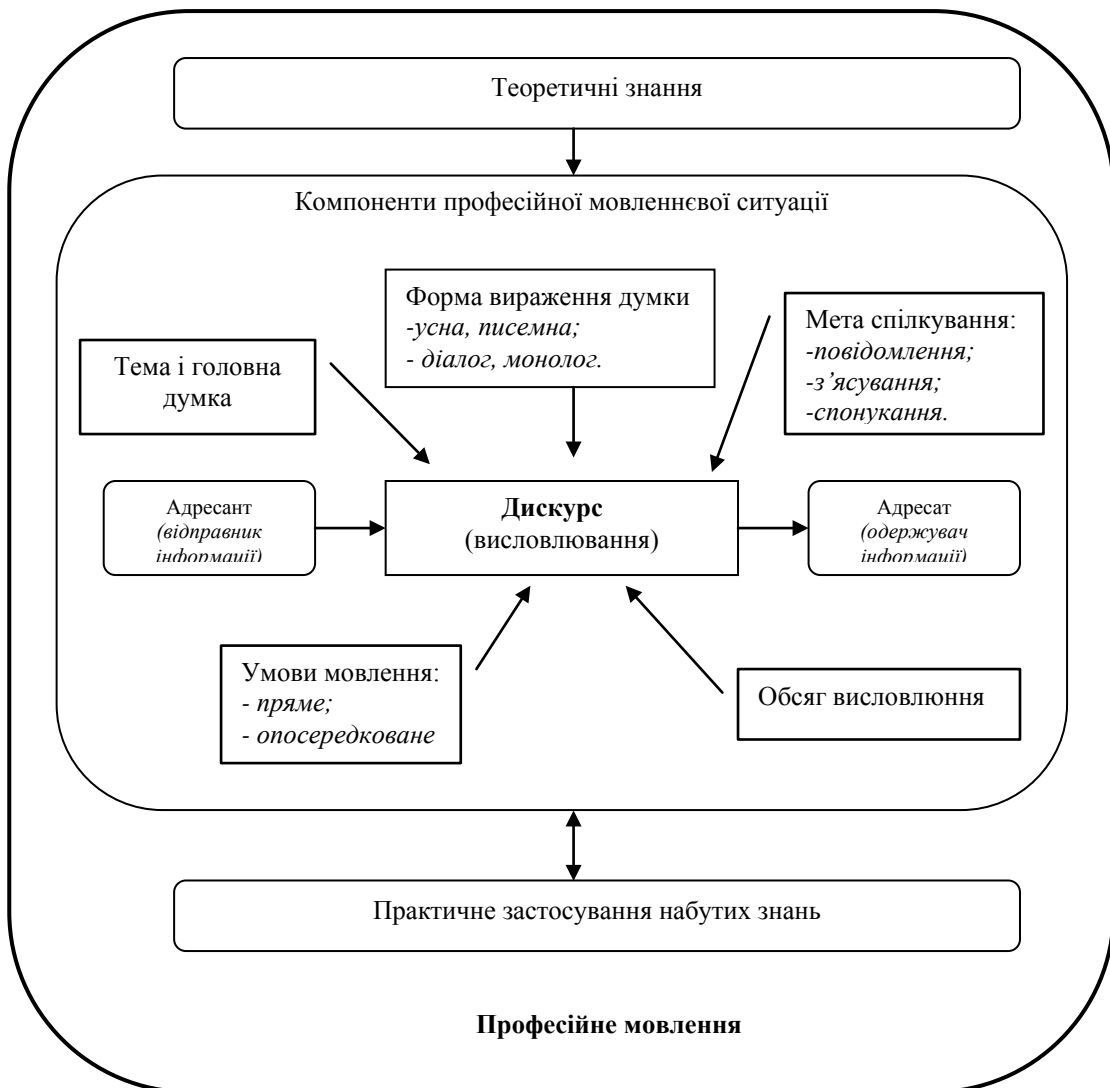

Рис. 1. Структурні компоненти професійного мовлення

ського професійного мовлення студентів вищих навчальних закладів економічної освіти: 1) мотиваційний чинник пізнавальної функції психіки, який зумовлює активність людини, пробуджує сили її діяльності, поведінки; 2) розвиток креативного мислення; 3) стимулювання пізнавальної самостійності; 4) готовність до вправного використання мови у своїй майбутній професійній діяльності; 5) комунікативно-практичне спрямування курсу “Ділова українська мова”.

у цьому розділі виявлено й теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні умови, котрі зумовлюють ефективність формування україн

Розділ містить також аналіз стану української економічної лексики в історичному розрізі та класифікації економічних інновацій за семантикою і структурою.

Констатує зріз експериментально-педагогічного дослідження передбачав виявлення рівня оволодіння студентами теоретичним і практичним навчальним матеріалом з української літературної мови. Він проводився у чотири етапи: 1) виявлення теоретичного рівня знань з тих тем української літературної мови, які є базисними для формування професійного економічного мовлення; 2) виявлення орфографічної та пунктуаційної грамотності; 3) перевірка рівня сформованості мовних навичок (лексичних, фонетичних, морфологічних і синтаксичних) та визначення такого мовного матеріалу, який викликає труднощі у студентів першого курсу економічних факультетів; 4) виявлення у студентів першого курсу розуміння найчастотніших економічних термінів. Експериментом було охоплено 156 студентів.

Кількісний та якісний аналіз результатів (1, 2, 3, 4 етапів) констатує зрізу засвідчив недостатній рівень як теоретичних знань, так і сформованості мовних навичок – лексичних, фонетичних, морфологічних, синтаксичних, а також орфографічної та пунктуаційної грамотності студентів економічних факультетів.

Дані констатує зрізів підтвердили потребу у розробці спеціальної методичної системи для формування українського професійного мовлення для студентів економічних факультетів вищих закладів освіти, яка повинна ґрунтуватися:

- на знаннях мови, яка є засобом спілкування, зокрема на засвоєнні фахової лексики, джерел її формування, способів словотворення, особливостей функціонування стилів, у яких виявляється, зокрема, професійне мовлення;
- на оволодінні видами мовленнєвої діяльності, які реалізуються у формах (усного - писемного мовлення, причому у навчанні повинна превалювати усна форма мовлення);
- на урахуванні психолого-педагогічних умов формування професійного мовлення.

У другому розділі – “Експериментальна перевірка запропонованої методики навчання професійному мовленню” проаналізовано традиційні й сучасні активні методи, прийоми, принципи навчання, які використовуються в процесі вивчення мови; виявлені критерії оцінювання та визначені інтегровані рівні знань і вимог з українського професійного мовлення; з’ясовано мету, завдання й зміст формуючого експерименту, охарактеризовано його хід та результати.

В основу змісту розробленої нами програми для навчання професійному мовленню студентів економічних спеціальностей покладено загальноновизнані дидактичні принципи та низка специфічних, а саме: системність як основна вимога у доборі змісту навчання для формування професійного мовлення; моделювання відібраного змісту навчання з метою формування

професійного мовлення; частотність уживання лексичних одиниць, різних видів текстів ділової документації, типових ситуацій тощо; міжпредметна координація у засвоєнні знань; ситуативно-тематична основа вироблення правил дискурсу з урахуванням особливостей підготовки майбутніх фахівців.

Зазначені принципи відбору навчального матеріалу для формування професійного мовлення сприяли виділенню складників, які наповнюють експериментальну програму. До них належать рівні (мовний, мовленнєвий) і мінімуми (змістовий, лексичний, комунікативний та практичний).

Відповідно до змісту експериментальної програми була побудована система вправ, яка передбачала врахування принципу послідовності набутих знань у досягненні наміченої мети. Розроблена типологія вправ, базується на постулаті про етапність встановлення навичок мовлення. Оскільки професійне мовлення має свої особливості, то система вправ повинна будуватися на такому мовному та мовленнєвому матеріалі, який якнайбільше відображає професійну діяльність. До таких типів вправ належать: 1) **конструктивні**: *за усною формою мовлення та видами мовленнєвої діяльності* (вправи для розвитку навичок слухання і говоріння; вправи для розвитку навичок читання й розуміння); 2) **вправи з різних видів мовлення**: *за писемною формою мовлення та видами мовленнєвої діяльності* (вправи з написання різних типів текстів наукового та офіційно-ділового стилів; вправи для навчання дидактичному письму); 3) **аналітичні вправи**: *за мовними рівнями* (вправи лексичні; граматичні); (стилістичні; лексикографічні); *за етапами навчання* (вправи розпізнавальні; тренувальні; вправи, спрямовані на вдосконалення навичок професійного мовлення; вправи для самоконтролю); *за рівнем складності* (вправи за зразком; творчі вправи).

Типологія вправ і завдань може варіюватися відповідно до виучуваної теми курсу мови, але зазначені етапи повинні пронизувати весь навчальний процес, спрямований на оволодіння усним професійним мовленням студентів з обраного фаху.

Домінуючим у цьому процесі є застосування комунікативних завдань з метою аналізу діалогового дискурсу, що сприятиме ефективному оволодінню студентами правил і форм мовлення у сфері офіційно-ділового спілкування.

Важливою складовою навчання професійному мовленню є контроль і оцінка знань, які дають підставу визначити ступінь засвоєння студентами навчального матеріалу, забезпечують їхню мотивацію до оволодіння професійним мовленням.

З метою визначення рівня знань студентів економічних факультетів і сформованості мовних та мовленнєвих умінь з українського професійного мовлення було розроблено критерії оцінювання результатів навчання за видами мовленнєвої діяльності.

Для перевірки ефективності запропонованої методики формування професійного мовлення у студентів економічних спеціальностей на завершальному етапі формуючого експерименту було проведено контрольні зрізи (за аналогічними завданнями констатуючого експерименту). Це дало змогу зіставити результативність навчання в експериментальних (ЕГ) і контрольних (КГ) групах.

Контрольні та експериментальні групи відбиралися за результатами констатуючого зрізу, студенти мали приблизно однаковий рівень володіння українською мовою. У формуючому експерименті брали участь 156 студентів.

Заняття у ЕГ проводилися за розробленою нами дослідною програмою з відповідним методичним забезпеченням. Щодо занять у КГ, то вони проводилися за робочою програмою курсу “Ділова українська мова”, рекомендованою для всіх нефілологічних факультетів вищих закладів освіти.

Кількісний і якісний аналіз результатів контрольних зрізів дає підстави констатувати, що студенти ЕГ, навчаючись за експериментальною програмою, виявили вищий рівень оволодіння теоретичними знаннями, орфографічної й пунктуаційної грамотності та сформованості мовних навичок (лексичних, фонетичних, морфологічних і синтаксичних), що підтверджує доцільність та ефективність розробленої нами програми й типології вправ (див. рис. 2).

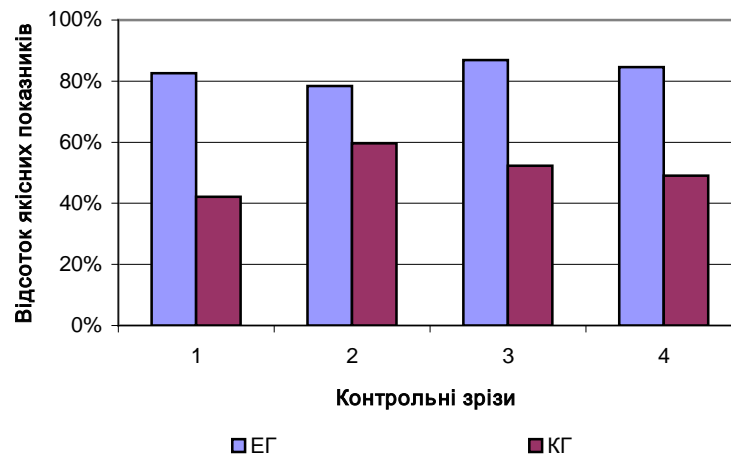

Рис. 2. Відносна кількість якісних показників у ЕГ і КГ у розрізі контрольних зрізів

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Формування професійного мовлення студентів – одне з найважливіших завдань у підготовці спеціалістів, яке реалізується передусім на основі викладання вузівського курсу “Ділова українська мова”.

Аналіз наукових джерел та експериментальне дослідження з проблеми формування професійного мовлення у студентів економічних спеціальностей дозволяють внести значні корективи до змісту курсу “Ділова українська мова”, що в свою чергу зумовлює пошук нетрадиційних підходів до навчання мови, вибір нових форм його організації і застосування поряд з традиційними сучасних активних методів навчання.

2. Формування професійного мовлення студентів ґрунтується на удосконаленні їхньої мовленнєвої діяльності. Основу структури мовленнєвої діяльності становить мовленнєва ситуація, яка допомагає реалізації професійних завдань під час спілкування; сприяє формуванню необхідних мовленнєвих умінь і навичок для інтерпретації тексту; бере до уваги екстралінгвістичні, прагматичні, психологічні та інші фактори, що супроводжують мовлення. Загалом формування професійного мовлення в дисертаційному дослідженні розглядається на основі аналізу усного дискурсу, з усіма притаманними йому факторами.
3. Основою для формування професійного мовлення у студентів економічних спеціальностей є фахова лексика, зокрема економічна термінологія, оволодіння якою поглиблює не лише знання з мови, а й якість підготовки фахівців.

У процесі дослідної роботи обґрунтовано критерії відбору лексичного мінімуму для навчання професійному мовленню, на основі якого укладено міні-частотний словник економічної лексики, придатний для навчання усім видам мовленнєвої діяльності. Вперше в дослідженні лексичний мінімум розглядається як верхня межа оволодіння рідною мовою з урахуванням факту розбіжності тематики для навчання різним видам мовленнєвої діяльності.

4. Ефективному формуванню професійного мовлення у навчально-виховному процесі сприяють психолого-педагогічні умови, насамперед ґрунтовно опрацьована типологія вправ (аналітичні – кваліфікаційні і вибіркові; конструктивні; з мовлення; комунікативні), які використовуються на різних етапах вивчення курсу “Ділова українська мова”. У розробленій типології вправ для навчання усному професійному мовленню студентів економічних спеціальностей комунікативні вправи є домінуючими, вони ґрунтуються на основі відібраних професійних ситуацій з урахуванням принципів типовості і можливої частотності тієї чи іншої ситуації у діяльності фахівців. Ситуативні завдання, включені до типології вправ для формування професійного мовлення студентів, які навчаються на економічних факультетах вищих навчальних закладів, забезпечують розуміння особливостей функціонування мовного матеріалу в природних умовах, адекватність володіння професійним мовленням.

5. Контрольний зріз формуючого експерименту засвідчив, що запропонована методика роботи з формування професійного мовлення є ефективною. За даними контрольних зрізів виявлено зростання рівня якісних показників теоретичних знань з курсу “Ділова українська мова” в ЕГ порівняно з КГ (за даними анкети на 41%); також виявлено вищий рівень оволодіння економічною лексиною (за даними тесту на 36%). За рівнем мовних навичок (лексичних, фонетичних, морфологічних і синтаксичних) - зросла якісна успішність на 35% в ЕГ порівняно з КГ. Щодо вироблення орфографічних умінь на основі написання диктанту, то вони виявилися вищими лише на 18%, що пояснюється рівнем загальної грамотності студентів за шкільною освітою. Останнє підтверджує необхідність уведення у вищих навчальних закладах нефілологічного профілю курсу української мови.
6. Реалізація запропонованої в дисертації науково обґрунтованої й апробованої методичної системи, спрямованої на формування професійного мовлення студентів, можлива за умови забезпечення курсу української мови (“Ділової української мови”) навчальними методичними посібниками, визначеним словником-мінімумом для кожної спеціальності та іншими методичними напрацюваннями.

Розроблена й апробована методика роботи над формуванням професійного мовлення у студентів економічних спеціальностей може бути використана і впроваджена для інших спеціальностей вищих навчальних закладів освіти України.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Костриця Н.М. Значення професійного мовлення у підготовці фахівців //Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2000. - № 30. – С. 156-159.
2. Костриця Н.М., Шостак А.В., Мельник І.І. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності засобами ділового мовлення //Науковий вісник Національного аграрного університету. – 1999. – № 13. – С. 317-322.
3. Костриця Н.М., Шостак А.В., Подпрятів Г.І. Про функціонерство і творчість// Аграрна наука і освіта. – 2000. – № 1. – С. 192-194.
4. Костриця Н.М. Становлення та розвиток української ділової мови //Наукові записки XXXV. Частина 3. – 1999. – С. 161 –167.
5. Костриця Н.М. Професійне мовлення та форми його вираження //Психолого-педагогічні проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців сфери туризму в умовах неперервної освіти: Наукові записки Київського інституту туризму, економіки і права. – К.: НПЦ Перспектива, 20001. – Т. 1. – С. 38-40.

6. Костриця Н.М. Развитие та деякі особливості економічної термінології //Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2000. – № 40. – С. 369-372.

Костриця Н.М. Формування професійного мовлення у студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2002.

Дисертація є теоретико-експериментальним дослідженням аспектів формування професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти на основі аналізу усного дискурсу з усіма притаманними йому особливостями.

У дослідженні визначено основні чинники ефективного навчання української мови та розроблено й апробовано методику роботи над формуванням професійного мовлення на економічних факультетах вищих навчальних закладів освіти. Методика базується на спеціально створеній програмі з відповідною типологією вправ, відібраному лексичному матеріалі для різних видів мовленнєвої діяльності, застосуванні ситуативно-тематичного підходу до навчання.

Ключові слова: професійне мовлення, дискурс, професійна лексика, психолого-педагогічні умови, форми мовлення, активні методи навчання, критерії оцінювання, мовленнєва ситуація.

Кострица Н.Н. Формирование профессиональной речи у студентов экономических специальностей высших учебных заведений образования Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2002.

Диссертация содержит теоретическое и экспериментальное исследование проблемы формирования профессиональной речи у студентов высших учебных заведений экономического образования. Формирование профессиональной речи – это одна из важнейших задач подготовки специалистов, которая реализуется прежде всего на основе преподавания курса “Деловой украинский язык”.

Констатирующий срез засвидетельствовал недостаточный уровень как теоретических знаний, так и формирования речевых навыков – лексических, фонетических, морфологических, синтаксических; орфографической и пунктуационной грамотности студентов экономических факультетов. Это помогло определить основные задачи экспериментального исследования.

В диссертации нашли отражение вопросы, касающиеся теории и практики изучения профессиональной речи студентов-нефилологов. В работе обоснованы научные подходы к формированию профессиональной речи на основе анализа устного дискурса, с использованием ситуативно-тематического подхода к обучению. Такой подход обусловлен прежде всего профессиональной деятельностью будущих специалистов экономической отрасли и обеспечивает понимание особенностей функционирования речевого материала в природных условиях, адекватность владения профессиональной речью, а также позволяет внести значительные коррективы в содержание курса “Деловой украинский язык”, что в свою очередь обуславливает поиск нетрадиционных подходов к изучению языка, выбор новых форм его организации и использования вместе с традиционными современными активными методов обучения.

В исследовании предложена новая программа изучения курса “Деловой украинский язык”, которая содержит уровни (языковой, речевой) и минимумы (содержательный, лексический, коммуникативный и практический); разработана типология упражнений с преобладанием коммуникативных упражнений, которые основываются на отобранных профессиональных ситуациях с учетом принципа типичности и возможной частотности той или иной ситуации в деятельности специалистов; предложена методика отбора лексического минимума для обучения разным видам речевой деятельности будущих специалистов экономической отрасли; составлен мини-частотный словарь экономической лексики.

Анализ результатов контрольных срезов формирующего эксперимента позволяет сделать вывод о том, что предлагаемый подход к формированию профессиональной речи эффективен.

Разработанная и апробированная методика работы по формированию профессиональной речи у студентов экономических специальностей может быть использована для других специальностей высших учебных заведений образования Украины.

Ключевые слова: профессиональная речь, дискурс, профессиональная лексика, психолого-педагогические условия, формы речи, активные методы обучения, критерии оценивания, речевая ситуация.

N. M. Kostytsia. Formation of Professional Speech of Economic Specialization Students of Higher Educational Establishments in Ukraine. –Manuscript.

The dissertation for getting the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences with the specialty 13.00.02. – Theory and Methods of Training (Ukrainian language). – National Pedagogical University named after Drahomanov, Kyiv, 2002.

The dissertation is a theoretical and experimental study of aspects of the students', studying in Higher Economic Educational Establishments, formation of professional speech.

The dissertation determined key factors of effective Ukrainian language studying and developed and tested a methodology of work aimed at the formation of professional speech in economic faculties of higher educational establishments. The methodology is based on a specially developed programmer with an appropriate typology of exercises, selected lexical material for various types of speech, and envisages application of situation and theme approach in training process.

Key words: professional speech, discourse, professional vocabulary, psychological and pedagogical conditions, forms of speech, active training methods, evaluation criteria, speech situation.